

Относно размера на обезщетението за бременност и раждане

Райна Койчева*

Размерът на осигурителните плащания е един от най-важните индикатори за нивото на осъществяваната от държавата социална политика в областта на общественото осигуряване. Обезщетението за бременност и раждане е регламентирано в чл. 49, ал. 1 КСО. То е в размер на 90 на сто от загубеното трудово възнаграждение или друг осигурителен доход.

Този законодателен подход не би могъл да бъде одобрен. Обезщетението за бременност и раждане трябва да е равно на възнаграждението, което майката е получавала преди отпуска. По-ниското заплащане в сравнение с предишната заплата има негативно отражение върху правата на жените и не отчита ценността на майчинството.

Ключови гуми: размер на обезщетението, обществено осигуряване, осигуряване за майчинство, жени, Кодекс за социално осигуряване (КСО).

JEL: K31.

Размерът на осигурителните плащания, наред с кръга на осигурените лица, е един от най-важните индикатори за нивото на осъществяваната от държавата

та социална политика в областта на общественото осигуряване. Още по-голямо е неговото значение, когато се касае за размера на обезщетението за бременност и раждане, тъй като той влияе върху двете държавни политики в тази област: едната – за насърчаване на раждаемостта, а другата – за насърчаване на предсрочното връщане на майките на работа.

Начинът, по който се определя обезщетението за бременност и раждане, е посочен в чл. 49, ал. 1 от КСО. Размерът му зависи от два величини. Едната е базата, от която се изчислява това обезщетение, а другата е процентната ставка, която се прилага към тази база. Относно втората величина – процентната ставка, въпросите са по-малко. Тя е 90 на сто от загубеното трудово възнаграждение или друг осигурителен доход. Това е най-високият размер на осигурително обезщетение по краткосрочното осигуряване у нас и е равен на обезщетението при временна неработоспособност поради трудова злополука или професионална болест. Той надвишава минималните стандарти в конвенциите на МОТ¹, както и размерите на това обезщетение в някои от европейските държави².

* Райна Койчева е доктор по право, главен асистент в катедра "Частноправни науки" в Юридическия факултет на УНСС, e-mail: rayna_koycheva@mail.bg

¹ Конвенция № 3 от 1919 г. не определя размера на обезщетението, а само постановява, че той трябва да бъде достатъчен за издръжката на майката и детето ѝ при добри хигиенни условия. Според Конвенция № 103 от 1952 г. размерът на обезщетението не трябва да бъде по-малък от 2/3 от трудовото възнаграждение на майката (чл. 4, ал. 6). Същият размер е възприет и в най-новата Конвенция № 183 от 2000 г. (чл. 6, ал. 3).

² Така например в Белгия обезщетението за бременност и раждане е в размер на 82 % от заплатата за първите 30 дни и 75 % за останалия срок, в Италия и Швейцария то е в размер на 80 % от заплатата (MISSOC, Social protection in the member states of the European Union, of the European Economic Area and in Switzerland. Comparative tables, Situation on 01.07.2011, European Commission, 2011).

В същото време той бележи отстъпление от възприетия размер на обезщетението за бременност и раждане в нашето законодателство в продължение на повече от половин век³, както и от размера на това обезщетение в много европейски и други държави⁴.

Относно другата величина – базата, от която се изчислява обезщетението, възникват повече въпроси. Следва да се отбележи на първо място, че съгласно чл. 49, ал. 1 от КСО се взема предвид среднодневното брутно трудово възнаграждение или среднодневният осигурителен доход за периода от 24 календарни месеца, предхождащи месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане. Под месец на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане трябва да разбираме месеца, през който е започнало ползването на отпуска за бременност и раждане. За работещите по трудово правоотношение, по служебно правоотношение или по други приравнени на трудовото правоотношения се взема доходът, върху който са внесени или дължими осигурителни вноски, понеже невнасянето на осигурителни вноски от осигурителя не ги лишава от право на обезщетение. За самоосигуряващите се лица е необходимо реално да са внесени осигурителни вноски за общо заболяване и майчинство. Това е така, понеже осигурителните вноски са изцяло за тяхна сметка и само от тях зависи внасянето им. Макар да не е казано изрично в чл. 49, ал. 1 от КСО, същото би трябвало да важи и за морските лица, понеже и те се осигуряват изцяло за своя сметка (чл. 4а, ал. 1 от КСО).

В случаите, когато липсва осигуряване за част от периода от 24 месеца преди датата на започване ползването на отпуска за бременност и раждане, чл. 49 от КСО препраща към чл. 41 от КСО. Това означава, че когато осигурената е работила по-малко от 24 месеца до деня на започване ползването на отпуска за бременност и раждане или е ползвала неплатен отпуск или отпуск за гледане на малко дете, за периодите, през които не е била осигурена, ще се вземе предвид минималната работна заплата.

Периодът, от който се изчислява обезщетението за бременност и раждане, подобно на периода, от който се изчислява обезщетението за трудоустрояване, беше увеличен два пъти за последните две години. До края на 2010 г. за база се вземаше брутното трудово възнаграждение за **12-те календарни месеца**, предхождащи месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане. От 01.01.2011 г. релевантно беше брутното трудово възнаграждение за **18-те календарни месеца**, а от 01.01.2012 г. вече се взема брутното трудово възнаграждение за **24-те календарни месеца** преди месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане. Това непрекъснато увеличаване на периода, от който се изчислява обезщетението, се аргументира с избягване на злоупотребите, при които жени с много малък осигурителен стаж постъпват на работа в края на бременността, за да могат да ползват осигурително обезщетение за бременност и раждане. По този начин разходите, които

³ Още с Конституцията от 1947 г. е въведено стопроцентното обезщетяване на загубения трудов доход за времето на отпуска за бременност и раждане. Това положение е закрепено впоследствие в Закона за общественото осигуряване от 1949 г., а по-късно и в Кодекса на труда от 1951 г. и продължава да се прилага до края на 1999 г., като е променено с влизането в сила на КЗОО (01.01.2000 г.), преименуван впоследствие на КСО.

⁴ Така например в Австрия, Гърция, Испания, Холандия, Норвегия и др. той е 100 % от заплатата (MISSOC, Comparative tables, 2011). 100% от загубения доход е обезщетението за майчинство и в Русия (Мачульская, Е. Право социального обеспечения. Москва, 2010, с. 376), както и в Украйна (Сирота, М. Право социального обеспечения в Украине. Харьков, 2002, с. 269), в Полша и в някои други постсоциалистически държави (MISSOC, Comparative tables, 2011).

Статии

осигурителният фонд ще направи за тях, многократно ще надхвърлят внесените за тях осигурителни вноски. За да се избегне това т.нар. "източване" на фонд "Общо заболяване и майчинство", законодателят е решил да обвърже по-тясно осигурителните права с внесените осигурителни вноски. Въпреки това непрекъснато увеличаване на периода, от който се изчислява обезщетението, не би могло да бъде споделено, тъй като води до реално намаляване на размера на обезщетението за все повече майки. Първо, защото случаите, в които осигурената ще е работила по-малко време до деня на започване ползването на отпуска за бременност и раждане и за част от периода ще се взема минималната работна заплата, ще са повече. И второ, защото вероятността трудовото ѝ възнаграждение да е било по-ниско преди 24 месеца е по-голяма, отколкото преди 12 месеца. Смятам, че периодът, от който се изчислява обезщетението, трябва да съвпада с периода на изискуемия се стаж за възникване на правото на обезщетение, който понастоящем е 12 месеца и е напълно достатъчен за избягване на злоупотребите.

Когато в периода от 24 месеца преди месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане се включват периоди, през които осигурената е получавала обезщетение от общественото осигуряване (платен отпуск за временна неработоспособност или за бременност и раждане) се взема предвид доходът, от който е изчислено обезщетението (чл. 41, ал. 3 от КСО). Това правило е в интерес на осигурената жена, тъй като върху осигурителните обезщетения не се дължат осигурителни вноски и за периода на изплащането им тя няма осигурителен доход. Следователно без изричната разпоредба на чл. 41, ал. 3

за тези периоди като база за изчисляване на обезщетението би се вземала минималната работна заплата. Това би намалило размера на обезщетението. За да не се накърнят правата на осигурената, която не е получавала трудово възнаграждение за определен период от време поради обективни причини (платен отпуск за временна неработоспособност или за бременност и раждане), законът предвижда, че за тези периоди се взема предвид доходът, от който е изчислено обезщетението.

Обезщетението за бременност и раждане, за разлика от повечето обезщетения по краткосрочното осигуряване, има минимален размер⁵. То не може да бъде по-малко от минималната дневна работна заплата, установена за страната (чл. 49, ал. 1, изр. 2 от КСО). Това означава, че когато осигурената е получавала минималната работна заплата, обезщетението за бременност и раждане ще замести изцяло (100 %) загубения трудов доход. Когато лицето е осигурено на повече от едно основание, общият размер на дневното парично обезщетение не може да бъде по-малък от минималната дневна работна заплата, установена за страната (чл. 49, ал. 3 от КСО). Това е израз на засилената закрила на гържавата и обществото спрямо майките и децата и трябва да се оцени положително.

Максималният размер на обезщетението за бременност и раждане също е ограничен, подобно на обезщетението за временна неработоспособност поради общо заболяване, до среднодневното нетно възнаграждение на осигуреното лице. Понятието "нетно възнаграждение" е определено легално в § 1, ал. 1, т. 2 от ДР на КСО. Под "нетно възнаграждение" се разбира възнаграждението, получено след намаляването му със задължителните осигурителни вноски за сметка на лицето и с данъците

⁵ От останалите обезщетения единствено обезщетението за безработица има минимален размер, но той е значително по-нисък (7,20 лв. на ден съгласно чл. 10 от ЗБДОО за 2012 г.).

Статии

по Закона за данъците върху доходите на физическите лица. Когато възнаграждението не е начислено, до начисляването му при определяне на паричните обезщетения за нетно възнаграждение се взема предвид минималният осигурителен доход по чл. 6, ал. 2, т. 3 или минималната месечна работна заплата за страната, ако няма определен минимален осигурителен доход.

Ограничаването на обезщетението за бременност и раждане до среднодневното нетно възнаграждение на осигуреното лице не би могло да се подкрепи. При прилагането на това правило действителният размер на обезщетението никога не би могъл да достигне предвидените в закона 90 % от брутното трудово възнаграждение на осигуреното лице, тъй като данъците, заедно с личните осигурителни вноски винаги надвишават 10 %. Подобно ограничение може да е оправдано, когато се касае за обезщетение за временна неработоспособност поради общо заболяване, тъй като получаването на по-високо по размер обезщетение от нетното възнаграждение би дало основание на недобросъвестните лица да симулират заболяване. При осигурения социален риск "майчинство" обаче то няма място, тъй като той не може да се симулира. Ето защо предлагам *de lege ferenda* да отпадне ограничението на размера на обезщетението за бременност и раждане до среднодневното нетно възнаграждение на осигуреното лице.

Законът предвижда и друго ограничение на максималния размер на обезщетението за бременност и раждане. То е косвено – чрез ограничаване на размера на осигурителния доход, от който се изчислява обезщетението. Съгласно чл. 41, ал. 4 от КСО сумата, от която се изчисляват паричните обезщетения, не може да бъде по-голяма от максималния месечен размер на осигурителния доход, определен със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за периода, от който се определят

Обезщетение за бременност и раждане

паричните обезщетения. Това ограничение е логично и заслужава подкрепа, тъй като са ограничени и осигурителните вноски за лицето, ползващо това обезщетение – те се дължат върху не повече от максималния месечен размер на осигурителния доход, определен със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване. Член 16, ал. 2 от Наредбата за изчисляване и изплащане на паричните обезщетения и помощи по Държавното обществено осигуряване (НИИПОПДОО) пояснява, че това ограничение се прилага включително в случаите, в които лицето е осигурено по повече от един договор или на повече от едно основание. Преценява се общият размер на всички осигурителни доходи. Максималният месечен размер на осигурителния доход се преценява за всеки месец от периода, от който се изчисляват паричните обезщетения поотделно (чл. 16, ал. 2 от НИИПОПДОО).

Когато майката придобие право на парично обезщетение за бременност и раждане през периода на изплащане на подобно обезщетение или на обезщетение за отглеждане на предходно дете, то обезщетението за бременност и раждане се определя в размера за предходното дете, ако това е по-благоприятно за лицето (чл. 49, ал. 2 от КСО). Тази разпоредба е с ясно изразен закрилен характер и заслужава одобрение, но реално тя е безсмислена в частта си относно придобиването на право на обезщетение за бременност и раждане през периода, през който се ползва обезщетение за бременност и раждане на предходно дете. При приложението на чл. 49, ал. 2 от КСО за база ще се вземе доходът, от който е определено обезщетението за бременност и раждане. Но и без нея, както беше посочено по-горе, съгласно чл. 41, ал. 3 от КСО за дните, включени в периода от 24 календарни месеца, предхождащи месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане, през които лицето е получавало обезще-

Статии

мение за бременност и раждане, за база се взема предвид доходът, от който е определено това обезщетение. Следователно и в двата случая резултатът е един и същ. Разпоредбата на чл. 49, ал. 2 от КСО би имала смисъл само когато правото на обезщетение за бременност и раждане се придобива през периода на ползване на обезщетение за отглеждане на малко дете. Това е така, понеже размерът на обезщетението за отглеждане на малко дете не се определя в процент от загубения трудов доход, а е фиксирана сума, определена в Закона за бюджета на ДОО за съответната календарна година. Поради тази причина нормата на чл. 41, ал. 3 от КСО тук е неприложима. Това означава, че за дните, включени в периода от 24 календарни месеца, предхождащи месеца на настъпване на временната неработоспособност поради бременност и раждане, през които лицето е получавало обезщетение за отглеждане на малко дете, за база ще се вземе минималната работна заплата за страната (чл. 41, ал. 2, т. 4 от КСО). Ето защо за майката ще бъде благоприятно обезщетението за бременност и раждане да се определи в размера за предходното дете, който размер е 90 % от нейния трудов доход.

В заключение може да се каже следното. Конституционната повеля за закрила на жената-майка (чл. 47, ал. 2 от КРБ) включва в себе си и адекватното обезщетяване на загубения поради бременност и раждане трудов доход. Не бих могла да споделя намаляването на това обезщетение от 2000 г. насам от 100 % на 90 %, както и възприетия от законодателя ни подход пред последните няколко години за все по-голямо увеличаване на периода, от който се изчислява обезщетението, което на практика води до намаляване на неговия размер. Смятам, че обезщетението за бременност и ражда-

не трябва да е равно на възнаграждението, което майката би получавала, ако беше на работа. Аргументите ми са следните. Първо, това е необходимо с оглед насърчаване раждането на деца, което е решаващо за оцеляването на българската нация, а също и с оглед оказване на необходимото уважение и признание от обществото на майките за техния труд и усилия във връзка с раждането и отглеждането на деца. Второ, нищо не трябва да възпира жените в решението им да станат майки, в т.ч. и размерът на обезщетението. Трето, при раждането на дете майката не само се лишава временно от трудовия си доход, но идването на бебето поражда и допълнителни разходи – за грехи, пелени и т.н. Затова някои автори смятат, че обезщетението за бременност и раждане трябва дори да надвишава загубената заплата на майката⁶. Четвърто, по-високият размер на осигурителното плащане би могъл да компенсира увеличаването на домакинския труд, предизвикано от раждането на дете (с възможността за наемане на домашна помощница например).

В подкрепа на тези аргументи бих могла да посоча и становището на Европейския икономически и социален комитет относно предложението за директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Директива № 92/85/ЕИО на Съвета за въвеждане на мерки за насърчаване подобряването на безопасността и здравето по време на работа на бременни работнички и на работнички родилки или кърмачки. В него се казва следното: "Комитетът силно подкрепя това, заплащането по време на отпуска по майчинство да бъде равно на предишната заплата. Такава разпоредба е не само необходимост, но и начин да се признае стойността на майчинството. Съзнавайки факта, че в някои страни съществува таван за плащанията

⁶ Янулов, И. Социално покровителство на майчинството у нас и в чужбина. – В: Годишник на Държавното висше училище за финансови и административни науки, София, Том III, 1943, с. 79.

Статии

по време отпуск по майчинство, съответстващ на този за плащанията при отпуск по болест, Комитетът би желал да подчертае, че по-ниско заплащане в сравнение с предишната заплата има значително негативно отражение и наказва жените заради биологическата им роля на майки и не взема предвид ценността на майчинството. По-ниското заплащане също така оказва влияние в дългосрочен план, а именно върху техните пенсионни права.⁷ Тук заслужава отбелязване, че у нас негативното влияние на размера на обезщетението за бременност и раждане върху

Обезщетение за бременност и раждане

пенсионните права на жените е избегнато чрез разпоредбата на чл. 46, ал. 3, т. 2 от Наредбата за пенсиите и осигурителния стаж. Посочената разпоредба предвижда, че при определяне размера на пенсията за времето, през което лицето е получавало обезщетение за бременност и раждане, се взема предвид доходът, от който е изчислено обезщетението. Това законодателно разрешение заслужава подкрепа, тъй като е стъпка към изравняване на пенсионните права на жените с тези на мъжете, както и на пенсионните права на родителите с тези на хората без семейни ангажименти.

⁷ Това становище е достъпно в Интернет на адрес: <http://www.knsb-bg.org/pdf/454/Подобryawane-sulowiata-na-trudna-bremenni&karma4ki.pdf>